

др Милутин Буричић,
адвокат из Пећи, у пензији

УТИЦАЈ АЛБАНСКИХ ОБИЧАЈА НА ИМОВИНСКУ СЛОБОДУ ЖЕНА

Тек после 1945. године Албанке у Југославији су постале равноправне са мушким полом. То је формално-правна равноправност. Од формалне до фактичке равноправности постоји широко растојање које Албанка треба да пређе дугом и упорном борбом, праћеном постепеним успони-ма и честим поразима. Жена је, према обичајима, патријархални роб, предмет купопродаје, објекат а не субјекат права. Подизање тога роба на ниво слободног правног субјекта представља дуг и тежак посао.

До сада су се Албанке, уз велико ангажовање државних власти, избориле да скину зар и ферецу, изиђу на биралишта, добију обавезно осмогодишње образовање. Многе су добиле средње, више и високо образовање, неке чак стекле и научне титуле, укључиле се у јавни и привредни живот друштва. Али, огроман број Албанки, нарочито по селима, још је без слободе и својине, тј. без имовинских слобода, које им признаје позитивно право, али ускраћују обичаји. Зато се стиче више него утисак да Албанка и када је школована и запослена стиче имовину за мушки пол, а да фактички не може да дође до права својине нарочито на непокретној имовини — ни стицањем ни наслеђивањем. Албанац још сматра природним правом да помоћу жене, као своје „торбе за ношење“ стиче себи својину и упорно се опире да призна женама имовинске слободе.

Своје међусобне имовинске односе мушкарци код Албанаца уређују на два начина: обичајима (посредством већа старца, алб. pleqnia) и посредством редовних судова. На селу, а и у неким варошима, још су јачи обичаји од позитивног права. Албанка се не може ослонити на обичајно право зато што јој оно не признаје никакве имовинске слободе. За остваривање имовинских права остају јој само редовни државни судови. Зато је интересантно размотрити како се арбанашке братсвеничке скупштине и плећније опирају захтевима жена за стицање имовинских слобода пред редовним судовима, како се сукобљавају плећније и редовни судови, каквим су притисцима изложене жене као парничари, на шта се ослањају мушкарци у борби против имовинске равноправности жена.

Према обичајима, жена је „њива која рађа децу мужу“. То је њена природна и привредна функција. Мушка деца ће, пошто одрасту „ратовати“ и привређивати. Женску децу отац може још у колевци верити и за то добити одређени износ и тако зарадити. Женском полу не припадају

деца, ни својина на стварима. То је резервисано за мушки пол. Жена се не издржава из вредности своје имовине. Њу издржавају њени чувари — отац у свом дому, муж у својој фамилији. Разведена жена се одмах преуђаје ако јој то дозволи муж од кога се развела. Удова без деце враћа се у свој род на издржавање.

Обичајни судови одлучују само о праву жене на девојачку опрему (алб. *qeiz*). Ако муж отпушта жену због предбрачног неверства, а с њом није имао полни однос, жена губи чеиз. Ако је њену дефлорисаност проверавао полним додиром, чеиз припада отпуштеној жени. Друге имовинске спорове жена не може добити пред плећнијом. А ако их води пред судом, плећнија ће се потрудити да се спор разреши у складу с обичајним правом, тј. да жена не добије никакву имовину, посебно непокретну. Зато се пословично каже да жени нема места на плећнији.

Жена не може стећи непокретност због ксенофобије. Постоји племенска компактност арбанашког становништва по селима и махалама. То становништво не трпи дошљаке из других племена. Ни зет не може бити становник махале из које му је газбина. „Домазетовиће” не признају албански обичаји а тешко их подносе и обичаји у Црној Гори. Још мање жена може издвојити своју имовину и удати се са миразом. Чак и кад јој државни судови признају право својине на некретнинама нико их изван обичајног круга, не сме запоседнути, обрађивати, користити. Цела родовска скупштина села омета продају, посед коришћење. Ако се прибавилац некретнине и поред протеста племена, дрзне да запоседне имовину прибављену од које Албанке, биће лажно оптужен за недозвољене односе са женама у селу и гоњен крвном осветом. Када је Шахзада, удова Хилмибега из Пећи продала воденицу у Наклу купцу Шабану Грошу из Ругове, мештани су се успротивили наводом да је воденица у њиховом селу, да ће је они купити када буду могли и да је другоме не дају без крви. Са купцем су се редовно свађали и вукли га по судовима. На крају је морао њима да је прода (1). Када се силни Шабан Грош из јаког племена није могао одржати на купљеној некретнини, још мање се може одржати нејач са слабом робачком подршком. „Нико не жели да купује себи зло за своје паре.” Додуше, Шахзада је бар успела да Шабану Грошу прода воденицу. Мештани је од ње не би купили већ би чекали да опусте, почне да се руши и пропада, па би је самовласно заузели као предмет дереликције. Предметом дереликције је и свака сеоска непокретност ако је жена наследни. Нико је не сме обрађивати изван круга лица одређеног обичајима.

Превара и принуда ради депоседирања жене

Када у кући остане самохрана удовица која је престара за левиратски брак, девери је без икакве имовине враћају у очев дом како би уштедели на трошковима њеног издржавања. Зато се може користити и плећнија као што показује пример:

„Нека Хадерђонај Зиза из Вокше код Дечана била је удовица без деце. Малтретирали су је девери са којима је била у заједници. Она се

(1) М. Р. Буричић, *Чувари бесе*, САНУ, Посебна издања, Одељење друштвених наука, књ. 83. Београд, 1979, стр. 131.

пожали родбини. Родбина се превари па окупи плећнију да одлучи о њеној судбини. По позитивном праву имала је право на течевину и половину оставине свога мужа. На то се пред плећнијом позивала њена родбина. По обичајима је била дужна да се врати у очев дом на издржавање јер није имала деце. На то су указивали девери. Плећнија одлучи да се удови у остављеном року исплати извесна новчана накнада и да се она врати своје роду на издржавање. Ради извршења ове одлуке беху постављени и чувари бесе (алб. *dorzon*). Пошто се удова врати у род, девери одбише да изврше одлуку плећније о плаћању новчане накнаде, а чувари бесе се дезангажоваше с образложењем да није обичај да се удови без деце даје било шта ни на име течевине ни на име наслеђа или издржавања. Касније је дошло до спора пред редовним судом, који није могао да утврди ни када је удова закључила брак са својим покојним мужем.”

Но, ту је битно да је плећнија преварила удову да би је истиснула из поседа. Привидно је подржала захтев њене родбине за наслеђе и течевину, присилила је да некретнину уступи деверима а девере, тобоже, обавезала да јој плати новчану накнаду. Касније јој је отказала сваку подршку дезангажовањем чувара бесе. Пошто је удова депоседирана, све је ишло лакше.

Истиснути женско лице из имовинског поседа први је циљ претендената на присвајање и окупацију њене имовине. То може бити учињено грубом силом или лукавством. Ајша Мумџија је грубом силом истиснута из поседа куће коју јој је отац оставио у Пећи. Неки Љубуша, далеки рођак њеног оца, сматрао је да има прече право од кћери оставиоца. Зато је одмах после рођакове смрти истерао Ајшу из куће, а сам је запосео, представљајући се као тобожњи покојников брат. Ајши је препустио вођење судских спорова у којима она никада није имала успеха.

Удова Скоко Делва истерана је из куће коју је купила властитим новцем. Њезини девери (Гацафери) рођаци пок. Хисена сматрају да би и мираз који је донела своје мужу требало да припадне њима, зато што Делва са њиме није имала деце. Зато се Делва морала иселити из Пећи у Рожаје својој родбини (2).

Шефкија Муљај из Дечана оглашена је наследником непокретне имовине решењем Општинског суда у Дечанима О. бр. 28/83 од 31. августа 1983, али су јој наслеђену имовину одмах окупирали Дино Муљај, Мухарем Муљај, Мето Муљај, Рамо Муљај, Џафер Муљај, Шкелзен Муљај, Махмут Муљај, Албано Муљај, Зуко Муљај и Мехмет Муљај — сви из Истинића. Код њих је имовина и данас у државини. Шефкија је повела својинску парницу пред Окружним судом у Пећи (3). Но, пресуда суда представљаће за парничне странке обично парче хартије. Јача је сила него право.

И Љокај Нифа безвољно води својинско-наследну парницу којом тражи оставину свога оца. Предмет је у почетном стадију од 1978. године (4).

Перфидније се истискују жене из поседа у селима око Баковице. Ту се са женама-власницима закључују разни уговори на основу којих су

(2) Списи Општинског суда у Пећи П. бр. 193/85.

(3) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 781/84.

(4) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 271/79.

жене дужне одмах да испуне своје престације, док их мушкарци никада не извршавају према женама. Тако је Сервета Нимани из Баковице продала Бећирџу Садику 4 ара земље као плац за кућу у Скивјану за 400.000 ст. динара и одмах извршила своју престацију те је купац и кућу направио, а плац одбија да плати јер Сервета по обичајима нема право да наслеђује (5). Плац јој не може вратити јер је вредност зграде већа од вредности земљишта. Сервета Нимани је на лукав начин истиснута и из осталог поседа од 4 ха радне земље. Њен рођак Нимон Нимани понудио јој је да узме у закуп те некретнине за малу цену. Пошто је депоседирао Сервету, оспорио јој је право својине наводом да је у питању уговор о купопродаји а не о закупу (6).

У таквим случајевима женама остају само судски спорови.

Спорост грађанског поступка

Албанка се налази у врло неповољном процесном положају пред судом. О њеним својинским правима одлучује се веома споро. Као да нико нема разумевања за њен имовински положај. Људи у правосуђу и органима јавне власти као да нису свесни да свака својинска тужба Албанке против лица мушког пола представља подвиг којим се врши даља еманципација жене. То је чин сексуалне револуције, чија суштина није само слобода полних додирова већ првенствено имовинска слобода. Стиче се утисак да би судови имовинске спорове жена најрадије препустили плећнијама! Они не знају да жена не може добити спор пред плећнијом. У судовима се потискују имовинске тужбе жена и гурају у задњи план. Поступак се пролонгира. У свести нижих суда није сазрела мисао да имовинске спорове жена треба решавати приоритетно. Ради се о тужбама робинја које више не желе то да буду.

И адвокати нерадо заступају жене у наследно-својинским споровима јер оне немају финансијских средстава за плаћање трошкова. Будући депоседиране, не убирају фронт са имовине, а друге изворе прихода ретко кад имају. Адвокати знају да ће противна страна пролонгирати спор деценијама, да ће намештати лажне сведоке и да је коначни исход спора релативан зато што се жена тешко може увести у посед некретнина и искоришћавати их.

Парнични поступак траје веома дуго. Ајша Мумџија је око остави-не свога оца водила спор деценијама. Спор Љокај Нифе из Прилепа не креће даље од тужбе већ десет година (7). Бећир Садику, уместо уговорене цене, нуди Сервети Нимани накнаду као за експроприсано земљиште. И такав став цени Окружни суд у Пећи (8). Шефкија Муљај је, после пет година парничења, успела у првостепеном поступку, али су се десет Муљаја из Истинића жалили Врховном суду у Приштини, наводећи да су у међувремену саградили кућу на њеној земљи (9). Тужени Гацафери спремају

(5) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 587/73.

(6) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 73/86.

(7) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 271/79.

(8) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 587/73.

(9) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 781/84

доказе да оспоре течевине Скоке Деве сведоцима који тврде да она није имала свога новца за куповину куће (10). Када је поменута Дева тужбом за сметање поседа покушала да се заштити од избацивања из куће, намештено јој је погрешно достављање позива тако да није ни знала дан расправе, па је донето решење о повлачењу тужбе (11). Зухра Љубенићи из Бање још 1984. године тражила је својину на земљишту које је узурпирало шест лица. Половина њих је пристала да се поравна пред судом и да јој плати некретнине. Касније се испоставило да су преварили и Зухру и суд јер су одбили плаћање, а суду нису накнадно приложили пуномоћја осталих тужених. Зато је Зухра морала поново да тужи и побја поравнање (12). Зеја Фетехај је тек после 17 година парничења успела у имовинском спору (13). Сервета Нимани још не може да докаже да је била закуподавац а не продавац некретнина, иако нема никаквог писмена о купопродаји некретнина. Судови су одбијали да саслушају сведоке о околности закупа (14).

Док трају наследне парнице жена, мушки узурпанци мирно убирају фронт с имовине тужиље. Неки се толико одомаће да на тој имовини подигну куће и штале, па се у судском поступку позивају на чињеницу да вредност инвестиција прелази вредност земљишта. Дуготрајност поступка наводи жене да, пре окончања својинске парнице, још туже због неоснованог богаћења. Тако је учинила, Ајна Мехметај из Батуше код Дечана против Рамај Исуфа из Шаптеја (15).

Спорост поступка треба тражити у многим чињеницама. Као прво, тужени се надају да ће се прилике променити па ће пресуде редовних судова изгубити сваку важност. Зато ангажују многе лажне сведоке да пролонгирају поступак. Затим траже разна посредовања и везе са судовима да би се поступак успорио. Жене тешко налазе сведоке, зато што се људи боје да им се не пребаци везивање криминалне женске бесе, која се гони осветом. Сведоцима се често прети да не дају исказе у корист навода жена. Као да је мушки пол фронтално јединствен у оспоравању својинских права женских лица. Даље, постоји очекивање да жене неће издржати у финансирању својих парница (таксе, адвокатске награде, дангубе сведока) па ће им досадити вођење спорова те ће доћи до повлачења тужби, што се чешће и дешава. Нижи судови, нарочито пороте не показују довољно разумевања за неповољан положај жена. Они би најрадије поравнавали на штету жена. Жене не могу да чашћавају поротнике и сведоке јелом и пићем. За лажно сведочење практично нико не одговара.

Таква је друга фаза напора жене у стицању имовинске слободе.

Притисци и уцене

Трећа фаза почиње након правоснажне пресуде. Ни пошто успе у спору, жена не стиче својину. Извршни суд може, уз више или мање сметњи, провести извршење и окончати извршни поступак. Али када се

(10) Списи Општинског суда у Пећи П. бр. 193/85.

(11) Списи Општинског суда у Пећи П. бр. 924/85.

(12) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 23/84.

(13) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 117/71 и П. бр. 163/78.

(14) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 73/86.

(15) Списи Општинског суда у Пећи П. бр. 384/79 и Окружног суда у Пећи П. бр.

тиче некретнина, то је пука формалност. Суд сачињава записник о проведеном извршењу, али жена фактички не ступа у посед. Некретнина се и даље налази под сметњом туженога. Нико на њој не сме заорати бразду или направити откос. Тужени комбикује различите сметње, као на пример: да цело братство или село затвори путеве ка некретнинама које су припадале жени, да се прекину јазови за наводњавање земљишта, да поново запоседне некретнину, да изазове нове поседовне тужбе или кривичне тужбе за деликт самовлашћа, који се углавном условно кажњава. На крају тужени може запретити убиством за исконструисани и намештени обичајни деликт везан за част жена. Јусуф Кучи из Љутоглаве саопштава 1981. године добар пример:

„Пре неку годину, пошто је после дугог грађанског парничења са ујаком у Љутоглави, судским путем сестрић добио наследно својинску парницу и провео извршење, ујак му намести обичајно-правни деликт. У току ноћи разби капију од своје авлије а сутрадан посла гласоноше сестрићу да му саопште да га тужи за неопростив деликт — разбио му је капију и тиме узео образ куће, па ће га убити. Сестрић се правдао да то никад не би учинио своме ујаку, али га гласоноше саветоваше да се повуче у кућни притвор док се не оправда пред плећнијом. Његови рођаци окупише плећнију да расправи спор са ујаком. Плећнија одлучи да сестрић врати ујаку 4 хектара најплодније земље коју му је доделио суд, а ујак да га не тужи за разбијену капију. Тако се измирише. Но, село је убрзо разумело ујаков трик да је сам разбио своју авлију и изложио жене погледима непознатих лица. Зато изгуби друштвено поверење да не може везати бесу. Да би се рехабилитовао, хоца му је саветовао пут у Меку на хаџилук. Али ни после хаџилука друштво му није веровало већ га је сматрало човеком црна образа, тако да је господарење куће предао свом најстаријем сину.”

Сада су све чешћи случајеви да, после добијеног спора, жена продаје своју непокретност рођацима са којима се спорила. Али ни то није лако, јер се мора свршити по обичајима. Окупи се сеоска скупштина која одлучује хоће ли се куповати спорна некретнина, ко ће је купити и по којој цени. Тек ако успе да је прода, жена сматра да је успела у спору. Зна да непокретност више није њена и да не може бити предмет самовласне окупације на њену штету.

Закључак

Албанка се више не бори само за културно-просветну еманципацију и радни однос. Она се све више залаже за пуну имовинску еманципацију — за својину и слободу. То је нов правац текуће сексуалне револуције на Косову и Метохији, па и у другим крајевима где живе Албанци. Против просветне еманципације и радног односа жена отпори су ослабили. Јак је отпор њеној имовинској еманципацији. Против те еманципације је готово фронтално мушки пол. Ако се имовински еманципује, жена неће стицати за мушкарце већ за себе. Сада, и кад је у радном односу, стиче за мушки пол. Против ње су братственичке скупштине и плећније. Ни нижи судови јој нису наклоњени у својинским и наследним парницама. Судски пред-

мети жена се одлажу, процеси трају деценијама. Још нема свести да Албанки, као патријархалном робу, треба помоћи.

САП Косово може много учинити. На основу својих уставних овлашћења, Косово може употпунити своје прописе о браку и породици. Да ли би било оправдано донети прописе по којима би Албанка самом удајом стицала право сувојине на мужевљевој непокретној и покретној имовини? Изгледа да би се тиме сузбио обичај купопродаје жена и онемогућило њено лишавање имовинских права у поступку обичајног судовања, да би јој се олакшао процесни положај доказивања пред редовним судовима, да би се и разведеним женама лакше поверавала деца на издржавање. Друго да ли би било оправдано онемогућити Албанке да се одричу наследних права како би се довеле у положај обавезних наследника оставиоачеве активе? Да ли би то допринело разбијању племенске компактности по селима? Да ли би тиме Албанка постала слободнија у избору брачног партнера? Да ли би уследио већи број мешовитих бракова? Основано је веровати да, ако би се Албанка изједначила са мушкарцима у својинским правима, основна сметња њеној неравноправности била би отклоњена. Уместо објекта права — постала би његов субјекат.

И правна техника могла би много да помогне. Албанку би требало чешће ослобађати плаћања судских такси. Тиме би им судови помогли да издрже у својинско-наследним парницама. Судови би могли да покажу више разумевања за интересе жена и у доказном поступку. Више треба веровати жени као странки и сведоку него целом низу намештених сведока. Тужбе жена могле би се приоритетно узимати у поступак, а самовлашће најстроже кажњавати.

То би доприносило сузбијању патрицијско-господарећег менталитета код мушког пола, који је навикао да му жена буде робиња а потчињени мушкарци који немају јаку братственичко-племенску заштиту. А заштита је насушна потреба средина у којима живе Албанци.